

Літаратура

1. Бурак, Л.І. Пунктуацыя беларускай мовы / Л.І. Бурак. – Мінск: Народная асвета, 1982.
2. Ключаў, Г.Н. Асновы і нормы сучаснай беларускай пунктуацыі / Г.Н. Ключаў. – Гродна: ГрДУ, 1993.
3. Марозава, Я.Н. Марфеміка: тэарэтычныя асновы, заданні, узоры разбору, тэсты / Я.Н. Марозава. – Віцебск: Выд-ва ВДУ, 2005.
4. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Н.В. Гаўрош, М.Ц. Кавалёва, Н.М. Няшковіч [і інш.]; пад рэд. М.С. Яўневіча. – Мінск: Выд. У.М. Скакун, 1997.
5. Сучасная беларуская літаратурная мова: Уводзіны. Лексікалогія. Фразеалогія. Лексікаграфія. Фразеаграфія. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія / М.Ц. Кавалёва, А.К. Юрэвіч, Ф.М. Янкоўскі [і інш.]. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мінск: Вышэйшая школа, 1993.
6. Сучасная беларуская мова / Л.М. Грыгор’ева, Г.Ф. Андарала, С.К. Берднік [і інш.]; пад агул. рэд. Л.М. Грыгор’евай. – 4-е выд., выпр. – Мінск: Вышэйшая школа, 2011.
7. Сучасная беларуская мова: Уводзіны. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія / Я.М. Камароўскі, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі [і інш.]. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мінск: Вышэйшая школа, 1995.
8. Шакун, Л.М. Словаўтварэнне / Л.М. Шакун. – Мінск: Выш. школа, 1978. – 128 с.
9. Шкраба, І.Р. Лексікалогія: тэарэтычна-практычны курс / І.Р. Шкраба. – Мінск: Тэхналогія, 2012.
10. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова: Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. – Мінск: Універсітэцкае, 1987.
11. Яўневіч, М.С. Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы / М.С. Яўневіч, П.У. Сцяцко. – Мінск: Аверсэв, 2006.

УДК 811.161.2 + 398.91

ПАРОНІМІЙНА АТРАКЦІЯ ЯК СПОСІБ ЗВУКОСМІСЛОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАСНЕ ПАРЕМІЙ

Ж. В. Колоїз

Криворізький національний університет (Кривий Ріг, Україна)

У артыкуле акцэнтавана на паронимічная аттракцыя як спосаб арганізацыі паремійных тэксту, заснаваныя на фанетычным і семантычным збліжэнні элементаў, пазбаўленых этымалагічнай і сэнсавай сваяцтва. Разгледжаны вокалічны, консонантны і змешаны тыпы аттрактантов, ахарактарызаваны іх асаблівасці.

The article deals with the paronymic attractions as the major means in organizing an idiomatic text. Such text samples are based on approximations of its phonetic and semantic elements without etymological and notional bonds. This research also focuses on vowel, consonant and mixed types of attractants, determining their specific features.

Попри значні досягнення в царині дослідження паремійного корпусу різних мов, пареміологічна теорія залишається не викінченою, деякі аспекти вивчення відповідних зразків потребують більш ґрунтовного, системного, комплексного аналізу. Сучасні вітчизняні, і зарубіжні мовознавці (М. Алефіренко, С. Величко, І. Голубовська, В. Жайворонок, О. Мерзликіна, В. Мокієнко, О. Наконечна, Т. Ніколаєва, Н. Пашенько, В. Прутчикова, Г. Садова, Н. Семененко та ін.) докладають чимало зусиль до виявлення диференційних ознак паремій, систематизації цих одиниць, що уможливило б їх потрактування, сприяло б виробленню єдиних підходів до кваліфікації паремій як одиниць пареміологічного рівня.

Пареміологічні одиниці функціонують не стільки для того, аби передавати закодовану інформацію про об'єктивну дійсність, скільки для того, аби, з одного боку, інтерпретувати, характеризувати, оцінювати її, з іншого, –зацікавити, здивувати, викликати відповідні емоції, інакше кажучи, вплинути на адресата, забезпечити мовленнєвий ефект.

Паремії, навіть найменші та найпростіші за формою, являють собою тексти, які можуть використовуватися самостійно, здебільшого вирізняються звуковою гармонією та ритмічною довершеністю, «евфонічною спайкою» структурних компонентів. Для паремійних текстів характерним є гармонійний принцип звукової організації, ґрунтований на поєднанні і взаємодії контактних і дистантних повторів та варіацій різної глибини і складності. Науковці неодноразово наголошували на тому, що органічне поєднання звучання слова з інтонацією, ритмом, прямим значенням висловлення породжує так званий звукосмисл. Саме завдяки звукосмисловій організації, звуковій та семантичній скорельованості, для більшості паремійних текстів гарантований прагматичний ефект.

У лінгвістичній науці таке явище пов'язують із поняттям паронімія, або паронімічна, атракція (від *пароніми* і < лат. *attraction* –стягування, уподібнення), яку подекуди вважають чи то різновидом «народної етимології», наявним між паронімами, чи то ототожнюють із парономазією, витлумачуючи останню як різновид гри слів, що полягає в навмисному зближенні в контексті паронімів і взагалі співзвучних слів або їх форм з певною стилістичною настановою [3, с. 425].

Паронімія атракція – це спосіб організації тексту, що забезпечує емоційно-сміслову наповнення змісту, ґрунтований на фоносемантичній грі, фонетичному і семантичному зближенні елементів, позбавлених

етимологічної, словотвірної й смислової спорідненості: *Біда біду перебуде*: одна мине, десять **буде**; *Живи просто*, проживеш років зо **сто**; *Заробив у пана плату*: з чотирьох дощок **хату**; *Сидить-надувається*, три дні в чоботи **взувається**; *Ходила три дні та виходила злидні*; *Не в тім річ, що в хаті **піч**, а в тім діло, щоб у печі кипіло*; *Біда– не дуда: стань в неї **дуть**, то сльози йдуть*. Такий ілюстративний матеріал переконливо засвідчує: українська мова, з притаманною їй милозвучністю, гармонійним співвідношенням голосних і приголосних звуків, має широкі можливості для словесного інструментування.

Звукосмислова організація паремійних текстів ілюструє зразки різних типів атрактантів. Як відомо, загальна типологія паронімічних утворень спирається на критерій диференційованості фонетичного складу зближуваних слів, відповідно до якого деякі науковці виокремлюють три основні типи атрактантів: вокалічні, консонантні та метатетичні [2]. З огляду на те, що в теорії паронімічної атракції немає одностайності, кількість типологія атрактантів не є вичерпною. Так, скажімо, апелюючи до вчення В. Григор'єва, який свого часу розвинув ідеї Р. Якобсона стосовно паронімічного ефекту («ефекту обманутого очікування»), І. Кузнецова, крім вокалічного, консонантного, метатетичного типів, репрезентує й такі, як-от: епентетичний, аугментативний [1].

На нашу думку, така диференціація має певні дискусійні моменти. Якщо основним елементом звукосмислової організації є звукові повтори, що маніфестують відповідні паронімічні кореляти, пов'язані з різними комбінаціями голосних і приголосних звуків, то, очевидно, варто говорити про два основні типи атрактантів – вокалічний та консонантний, а в їхніх межах розглядати певні фонетичні трансформації, пов'язані з перестановкою звуків чи складів у словах (метатеза), появу додаткового звука чи складу (епентеза), збільшення кількості звуків чи складів (аугментатив) і т. ін. До того ж, як свідчить опрацьований фактичний матеріал, у паремійних текстах цілком доречним є виокремлення змішаного типу, кваліфікованого як вокалічно-консонантний.

Атрактанти вокалічного типу, за якого «семантичне розподібнення і встановлення нових звукосмислових відношень відбувається за рахунок різних голосних» [2], не вирізняються особливою продуктивністю в паремійних текстах, однак засвідчені зразки не є поодинокими (***Віник** задля сміття **вциник**; Вбери й **пенька**, то стане за **Панька**; **Полюбив** кум **куму**, бо не було **кому**; **Кого** лихо не **мигне**, той **полюбить** і **мене**),*

демонструють різнопозиційні фонетичні модифікації (*Як уродиться жито, то й будемо жити*). Проілюстровані паремії репрезентують передусім приклади вокалічних атрактантів мінімального ступеня розрізнення: основи паронімічних корелятивів розрізняються одним звуком, який має не лише спільні артикуляційно-акустичні властивості зі співвідносним, але й відмінні (пор.: *віник* – *виник*, де [і] – голосний переднього ряду, високого піднесення; [и] – голосний передньо-середнього ряду, високо-середнього піднесення; *пенька* – *Панька*, де [е] – голосний переднього ряду, середнього піднесення; [а] – голосний заднього ряду, низького піднесення і т. ін.), а деінде – тільки відмінні (*ж*ито – *ж*ити, де [о] – голосний заднього ряду, середнього піднесення; [и] – голосний передньо-середнього ряду, високо-середнього піднесення). До атрактантів вокалічного типу, гадаємо, варто зараховувати й паремії на зразок *Гріх* – *не горіх*: *зубами не розкусиш*, оскільки слова *гріх* – *горіх* ілюструють консонантну тотожність, а семантичне розподібнення відбувається за рахунок голосного, появу якого, цілком імовірно, можна було б пов'язати з епентетичним типом. Якщо паронімічнуопозицію читати «зліва направо». А якщо навпаки? Тоді, вочевидь, необхідно говорити не про появу додаткового звука, а про його скорочення (еліптування), що також підтверджує непослідовність у виокремленні тих чи тих типів атрактантів (пор. також: *Коли почав горати, то у сопілку не грати*).

Атрактанти консонантного типу забезпечують семантичне розподібнення і встановлення нових звукосемантичних відношень унаслідок фонетичних модифікацій приголосних: *То добрий гість, що мало їсть*; *Сиділа дівка та й висиділа дідька*; *У дівчини стільки даски, як на тихім ставку ряски*; *Від любого пана любя й рана*; *У моря багато горя, а у любові ще більше*; *Кому як болото, а мені як золото*; *Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже*; *З вовками жити – по-вовчому вити*.

У такому разі можна говорити про умовну вокалічну тотожність. Паремійні тексти маніфестують велику кількість консонантних атрактантів мінімального ступеня розрізнення (семантичне балансування на рівні одного звука). Це стосується як односкладових (*Який дуб, такий тин*; *який батько, такий син*; *Раз у рік – колька в бік*; *Гіркий тому вік, кому треба лік*; *Вбери і пень, то буде як білий день*; *Не вродив мак – пробудемо й так*; *Де п'ють, там і б'ють*; *Пий, брате, пий, а на старість – торба й кий*; *Ліпше свій гість, як чужих щість*), так і дво- чи багатоскладових структурних компонентів паремій (*Як до такого роду, то краще з моста в*

воду; Нема в світі ліку для довгого віку; Ще книжки в сумці, а вже хлопці на думці; З цього пива не буде дива; Одна дяка, що за рибу, що за рака; Тягни лямку, поки викопують ямку; Розжилась гомота коло болота; Ворожка – на той світ дорожка; Просили на дорозі, щоб не були на порозі; Кого люблю, того й чублю; Не так то він діє, як тим словом сіє; Де коза ходить, там жито родить; Лихого любити – себе зубити тощо).

Пароніміїні кореляти маніфестують різну частиномовну належність. Цілком закономірно, що для звукосислової організації тексту найчастіше використовуються лексико-граматичні розряди слів, кваліфіковані як центральні частини мови: іменники (Є того цвіту по всьому світу; Нарядилась, як пава, а кричить, як гава; Візьми борону та розчеши бороду; Незвані гості гризуть кості; Не бий бобра – не буде добра) та дієслова (Де п'ють, там і б'ють; Добро пушить, а лихо сушить; В ноги пече, а з носа тече; Не тепер по гриби ходити, але восени, як будуть родити). Рідше – периферійні: прикметники (Головонька наша бідна, що в нас матінка не рідна; Добре, як сусід близький, а перелаз низький) та прислівники (Без води і не туди, і не сюди; Хоч далеко, та ходить легко, а хоч близько, та ходить слизько; Хто любить ревне, жаліє певне). Диференційний приголосний може займати у слові як препозицію, так і інтерпозицію: На ласий кусок знайдеться куток; Не кожна Ганна і гарна; На дерево дивись, як родить, а на чоловіка, як робить; Зробили спішно – не вийшло б смішно; Хороший рибак по кльову мусить знати, як рибку звати. Паремійний корпус ілюструє явище пароніміїної атракції, ґрунтоване на міжчастининомовній паронімії: Їж з голоду, а люби змолоду; Сип коневі мішком – не ходитимеш пішком; І у Відні є люди бідні; Гуляй, душа, в тілі, поки кості цілі; Де хліб-сіль-каша, там домівка наша; Бачить кіт сало, та сили мало; Є риба у воді, та їсти годі тощо).

Зауважимо: атрактанти консонантного типу маніфестують не лише мінімальний ступінь розрізнення, але й середній (кореляти, диференціюючись кількома приголосними звуками, мають і спільні) та максимальний (забезпечується лише вокалічною тотожністю за відсутності спільних приголосних): Для милого друга і воли з плуга; Ой дружба, дружба, гірка твоя служба; Нова хатка – нова гадка; Яке волокно, таке й полотно; Ми з тобою – як риба з водою; Втікайте, куме, бо біда суне.

У різних паремійних текстах (навіть різних тематичних груп) використовуються одні й ті самі чи то подібні атрактанти або один із компонентів паронімічної опозиції демонструє здатність до активного

використання: *Які люде, таке і життя буде; Нехай буде, як скажуть люде Батьки бережуть дочку до вінця, а чоловік жінку до кінця; Добрі діти – батькам вінець, а злі діти – кінець; Гарний кінець – роботи вінець; Краса до вінця, а розум до кінця; Каліка не родиться, а робиться; Де лелека водиться, там щастя родиться; Як робить, так і родить тощо.*

Як і при вокалічних атрактантах, при консонантних також спостерігаються певні фонетичні трансформації, які дають підстави науковцям розглядати відповідні зразки серед інших типів атрактантів: *Був би послом, якби не вдався ослом; Вона за ним сохне, а він і не охне; Як кому в голову зайде, то і на печі знайде; Де рідний край, там і під ялиною рай; Робота мучить, зате годує й учить; Який голос, такий і відголос; Завидно, що в когось видно; Яке дибало, таке й здибало; Поможє чотири дошки і васильків трошки; Що сідьце – то слівце; Як гарна Параска, то гарна й запаска; Люби свою любку, як голуб голубку; Любов зла – полюбиш і козла і т. ін.*

Паремійні тексти демонструють цілу низку зразків атрактантів змішаного типу, коли семантичне розподібнення і встановлення нових звукосемантичних відношень і за рахунок голосних, і за рахунок приголосних, як-от: *Води – хоч топитись, та нема де напитись; Миленький і невмитий біленький; Ти Марина, я Матвій, ти не моя, я не твій; Хороший, та без грошей; З краси не пий роси; Коли не маєш своєї краси, у чорта не проси; Знає сова, що красна сама; У всякої Домашки свої замашки; Бідна душа без гроша і т. ін.* Такі звукосемантичні кореляції мають свої особливості, що потребують скрупульозного дослідження. На превеликий жаль, межі запропонованої праці не дають змоги зупинитися на них більш детально. Гадаємо, вони можуть стати предметом аналізу в подальших наукових розвідках.

Насамкінець зауважимо: паронімійна атракція є одним із способів звукосемантичної організації власне паремій, що сприяє не тільки їх кращому запам'ятовуванню і, відповідно, відтворенню, а й підвищенню звукообразної виразності тексту.

Література

1. Кузнецова, И. Н. Паронимическая атракция как выразительное средство языка / И. Н. Кузнецова [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.philol.msu.ru/~fraphil/bibliotheque-enligne/kouznetsova.i.n._paronimicheskaya-abstraktsiya2012.pdf
2. Сютя, Г. М. Паронімична атракція в ідіостильовій системі Емми Андіївської / Г. М. Сютя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.readera.org/article/paronimichna-atraktsia-v-idiostyeloviy-5059.html>

3. Українська мова : Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 425.

УДК 398.8(=161.3):316.7(=161.3)

АБ ЭТНАКУЛЬТУРНАЙ ІНТЭРПРЭТАЦЫІ БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ ПЕСНІ «КАВАЛЬ»

У. І. Коваль

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф.Скарыны (Гомель, Беларусь)

Тэкст беларускай народнай песні «Каваль» разглядаецца з пункту погляду этнакультурнага падтэксту, які ствараецца за кошт алегарычных сімвалаў і эўфемізмаў, характэрных для жаночага маўлення. Вызначаецца статус каваля ў сферы народнай духоўнай культуры, прыналежнасць гэтага вобраза да дзетанараджальнай сферы.

The text of the Belarusian naroldnoj song "The Blacksmith" is from the perspective of the ethno-cultural connotation, which is created through allegorical characters and euphemism typical for female companionship. Determined the image of a blacksmith in the area of folk spiritual culture, the image to the producing area.

Даследаванне тэкстаў беларускіх народных песень у этнакультурным аспекце дазваляе рэканструяваць розныя падтэкстныя сэнсы, якія адносяцца ў тым ліку да любоўнай і любоўна-шлюбнай сферы. Так, выяўленню любоўна-эратычнага кода, прадстаўленага ў беларускіх лірычных песнях, спрыяе найперш улік этнакультурнай семантыкі ключавых слоў-сімвалаў, якія сустракаюцца ў дыялогах лірычных герояў – хлопца і дзяўчыны. Хлопец звяртаецца да дзяўчыны з немудрагелістай і, на першы погляд, лёгка выканальнай ёю просьбай аб тым, каб дзяўчына напайла яго каня: *Пастой, пастой, дзяўчыначка, / Дай каню вады...*; *Пастой, дзеўка, пастой, красна, / Дай каню вады!..*; *Выйдзі, дзеўка, на ганчак, / Дай каню вады!..* Дзяўчына, аднак, не спяшаецца выканаць просьбу хлопца, называючы пры гэтым розныя прычыны; у выпадку ж яе згоды ў фінале песні з'яўляецца матыў здрады хлопца або матыў пазашлюбнай цяжарнасці і нараджэння ашуканай дзяўчынай дзіцяці. Відавочна, што ўстойлівае словазлучэнне *даць каню вады (напайць каня)* з'яўляецца ў дадзеным выпадку эўфемізмам, які выкарыстоўваецца для абазначэння інтымных адносін [1, с. 98-104]. Гэтая ж сімволіка выяўляецца